

Bevezetés

A mai magyar irodalomtörténet szerint az első magyar nyelvű szövegemlék az Árpádkori (1226 előtti) latin miséskönyv, a Pray kódex¹⁵⁶ 154. levelén levő „Halotti Beszéd [és Könyörgés]. Ám létezik ennél kb. 150 évvel korábbi, I. András magyar király koronázása előtt íródott szövegemlék, Vatának, az erőszakos keresztény térítés elleni felkelés vezérének imába foglalt megátkozása, az un. **I. András király korabeli Imák**¹⁵⁷, E szövegemléket az Országos Széchenyi Könyvtár Literáti Nemes Sámuel hamisítványai között őrzi.

Az Imák eredeti voltát az 1848-49-es forradalom- és szabadságharci leveréséig senki nem vonta kétségbe. A régi magyar nyelvemlékek közt nem említik, a magyar iskolákban nem tanítják. A XIX. század közepétől, az MTA nemzetellenes irányítása idején Toldy Ferenc irodalomtudós véleményét követve mindmáig hamisítványnak tartják. A szövegemlék szakszerű felülvizsgálata és ellenőrzése még várat magára

Az előadásban bemutatom e kevéssé ismert nyelvemléket, a valódiságát állító, ill. kétségbevonó kb. 150 éve folyó vitát. Idézek irodalomtörténészeket, akik hamisítványnak tartották, és másokat, akik komoly érvekkel álltak ki az eredetisége mellett.

Mellékletként közlöm az OSZK-ban őrzött eredeti fóliás (a továbbiakban bőrhártya) olvasható fénymásolatát (1. sz. melléklet) és a latin betűs átírását (2. sz. melléklet).

Az „Imák” felfedezése

1842-ben Klagenfurtban Literáti Nemes Sámuel régiségárus vásárolt egy „negyedréta alakú, bőrhártyára írt, mindössze 155 levelet magában foglaló... a XIII. században készült Breviárium”-ot. Jankovich Miklós műgyűjtő-történész megvásárolta. Jankovich halála után a „Jankovich’ Diplomaticai gyűjteménnyel egyetemben a’ Magyar Nemzeti Múzeum’ birtokába került, hol [1851]-ben mint ritka nemzeti ereklye őriztetik.”¹⁵⁸ Jerney János nyelvtörténész-jogász a gyűjtemény gondnoka engedélyével a borítóról a magyar és a latin nyelvű bőrhártyákat lefejtette. Kiderült, hogy a Halotti Beszédnél megállapíthatóan régebbi három latin nyelvű tagmondattal, ill. mondattal megtört magyar nyelvű szöveget tartalmaz.

A bőrhártya leírása és mérete

A Breviárium „háta... bőrhártyával van behúzva, tábláját.. ósnyomati ... vallásos dolgokat tárgyazó levelekből összeraggatott boríték képezi: minek külsejére mind a’ két tábla’ színén ismét bőrhártya-boríték lőn ragasztva, oly módon, hogy a’ felső, vagyis a’ könyv előlapjánál oldalán magyar, alsó vagy véglapjánál részin latin szövegü elég homályos régi irat vehető észre; ... e’ két külső boríték hártya a’ könyvvel, vagy annak tartalmával legkisebb kapcsolatban sem áll, hanem észrevehetőleg újabb időkben alkalmaztatott táblaborítékaul.”¹⁵⁹

A lefejtett bőrhártyák egyenlő vastagságúak. A mellső oldaluk sárgás-drapp; halvány ragasztás-nyomokkal. A hátoldaluk sötétebb vöröses drapp; ezeken több a ragasztás-nyom. A hátsó borítóról lefejtett bőrhártya színén és visszáján, a 18-18 soros latin szöveg olvasható. Az előlapról való bőrhártya színén egy XI. századi, két szakaszban írt, egymással egybefolyó 21 soros magyar nyelvű ima van. A hátoldalán a 19 soros latin szöveg haloványabb.

¹⁵⁶ Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. Első kötet: A magyar irodalom a középkorban. [Stephanum Nyomda és Könyvkiadó r.t.], Budapest 1930. 256.

¹⁵⁷ OSZK 1365. Fol. Hung. I.

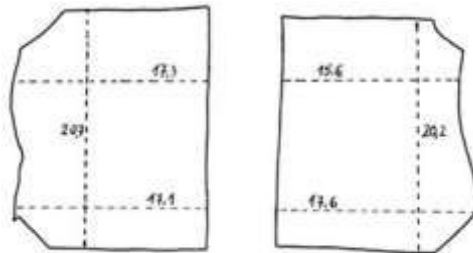
¹⁵⁸ Jerney János: Magyar nyelvkincsek az Árpádék korszakából; Második közlemény, mely I. András kir. korabeli 800 éves imádságokat tartalmazza, Kiadta A’ Szent-István-Társulat, Pesten, 1854. 4.

¹⁵⁹ Jerney i.m. 3-4.

1. ábra: A mellső borítóról lefejtett bőrhártya magyar nyelvű szövege és a hátoldalon levő latin szöveg (Az OSZK-ban készítettett fénymásolat nyomán)

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában módomban volt kétszer is megnézni, az olvasatommal összehasonlítani és pontosan megmérni az eredeti bőrhártyákat:

2. ábra: A Breviárium hát- és előlapjáról lefejtett bőrhártya méretarányos rajza cm-ben. A jobboldalin van a magyar nyelvű szöveg (saját mérés)

A magyar szövegű bőrhártya leírása

A bőrhártya egyik oldalára fekete cseregubacs tintával két imádságot írtak. Mindkét imádságot néhány szavas, piros tintával (cziromfestékkel) írt latin szöveg vezet be. Az Imák utolsó mondata is piros tintával, latin nyelven íródott. Jerney János a bőrhártya visszáján levő latin, és a színén levő magyar nyelvű szöveget. I. István és Kálmán magyar király korabeli adománylevelekkel, továbbá német és francia monostori iratok-, kódexek „hű hasonmásaival” hasonlította össze. Az írástani egybevetést követően megállapította, hogy a betűformák hasonlóak, (vagyis egy kéztől származnak), ám a tartalom nem azonos, egyik a másiknak nem a fordítása. Meggyőződéssel kijelentette: „Ezen... iromány valódi, eredeti és a' diplomaticai szabályok szerint a' kor kívánatainak mindennemű kellékeit homlokán viselő régiség...; e' pártatlan nemzeti kincsünk' eredetiségét ha valakinek netalán eszébe jutna kétségbe vonni,... késznek nyilatkozom, sőt védelmezőül föllépni legszentebb kötelességemnek tartandom.”¹⁶⁰ Sajnos Jerney Jánost időnapelötti elhunyt megakadályozta, hogy a kétkedők hadától megvédje az Imákat. Ám arra még volt ideje, hogy 1854-ben, a **Magyar nyelv-kincsek az Árpádék**

¹⁶⁰ Jerney i. m. 11.

korszakából II., 80 oldalas közleményében bemutassa az Akadémián, s mellékletként a teljes szöveget réztábla-nyomatban közölte:

Ordo quidam usque ad Aeternitatem gratiam omnium et
 Christi Salvatoris regem eligendum ihu et zent maria azzont
 hyweuc ysten toncha papaur elleneth bodug leo papa ure
 megwacytwaec nhelweun chonctiwac uodolba wagac
 ba cum futua hozuenil zeles fauldun zatan deug wezgedu
 en nyppet et weinolon zoigwem pagan eb wst ingh hazucac
 eul eeghedum epyfcaupent et presbytricut faul wer tur
 wan fut hou morue grazdua hufua wutu yceulughu
 kutornamune ne zobothaya heu gchhabul steyan wazy
 lunc fuogadua zenthel ur ysten odut melaghabykzent
 urz agunc nagh pamma lein chymus certh parachuma
 thman felduc ter myz foulua angheluc eurec malhatolma
 al harogtoul papauruc zent reus andoreus urac uoya
 hyweuc zolua amen et amen posshee fidechqusa orao apl
 et neru incipiunt O ihu et zent maria hyweuc zent ideshar
 thmuc ne menwagouc barduos fcaulmec ereus zent teleleuc et ag
 talá azunney colambuc papauruc ygerwel morenyuc et urzu
 urt utulmaul et rezndic wegtulu haznabum eu dweztunc
 el et uruc terdaluun martoruc et a goler ur enecul alelu
 ia et hymes partuafuc zyzer aleluia et cyallon aleluia
 aleluia aleluia in secla amen

JERNEY M. NYELVOROSASZ. II. K.

3. ábra: A magyar nyelvű szöveg Jerney-féle réztábla nyomata

A nyelvemlék eredetiségéről folytatott vita

A XIX. században az Imák két sorát elsőként értelmező és közlétező¹⁶¹ Szabó József (1789-1885) soproni tanítón, Körösi Csoma Sándor göttingai iskolatársán, Jerney Jánoson (1800-1855) és Szombathy Ignác (1827-1885?) kívül az eredeti hártját senki nem vizsgálta meg. Minden későbbi irodalomtörténész, nyelvész a Jerney-féle réztábla-másolatra hagyatkozott, és annak alapján, illetve egymás kijelentéseire hivatkozva, egymásra mutogatva állapította meg a nyelvemlék hamis voltát. Az alábbiakban időrendben vázolom a nyelvemlék felfedezése óta elhangzott véleményeket, az eredetiségére, illetve a koholmányára vonatkozó különféle véleményeket.

Szombathy Ignác jogász-tanár szerint „a két iromány valódi 11. sz-i régiség; de nem eredeti, hanem egykorú másolat, vagyis duplikatum... A betűk mindkét hártján rideg kis írásból (literae minutae) állanak, ami a 12-ik század előttre mutat... Pontozás, ékezés, mondatválasztás nincs benne, tehát az írás még régibb időből való... A hártya szövegének írója nem lehetett az ima szerzője. A hártya durva, aligha volt hivatalos egyházi használatra szánva, hanem valamely magán egyén az imákat lemásolta betanulás, vagy családi vagy más kisebb kör számára előolvasás végett... Maga a téma, a [széles körben elterjesztendő egyházi átok] feltételezi, hogy több példányban forgott és így a másolatok és ezek másolatai keletkezhetek.”¹⁶²

¹⁶¹ Századunk, Pozsony, 1844. 7. sz.

¹⁶² Szombathy Ignác: Bönghészet legrégebb nyelvemlékünkben, Tanodai Lapok, 1865. 19. évf. 216.

Szombathy osztotta Jankovich Miklós, Jerney János, Szabó József és nem utolsósorban a Magyar Nemzeti Múzeum véleményét és az Imákat valódinak tartotta. Hasonlóan vélekedett a 1971-ben Novotny Elemér és 1977-ben Sárkány Kálmán¹⁶³ is.

Toldy (Schedel) Ferenc (1805-1875) szemorvos és irodalomtörténész az 1851-es kiadású magyar irodalomtörténetében, még nem vonta kétségbe az Imák valóságát: A Halotti Beszédhez „kor szerint legközelebb áll két, hártára írt imádság ’hogy András király a keresztyén hitben megmaradjon’, melyet legelőször Jerney János ismertetett meg az akademiában..., és 1049. és 1054. között készültek tart.”¹⁶⁴ Ám a véleménye idővel megváltozott. Irodalomtörténete 1862-es 3., javított kiadásában¹⁶⁵ az Imákat már gyanúsnak találta, 1872-ben leírja: „alig kétséges, hogy az ima Literáti Sámuel gyártmánya”¹⁶⁶.

Tehát Toldy „A magyar nemzeti irodalom története” c. 1852-es és 1872-es kiadásai közti röpke húsz év alatt eljutott az Imák valóságának elismerésétől a teljes tagadásáig. A későbbiekben szinte minden tagadás-párti órá hivatkozott.

Lóskay Bekény (1828-1905) bencés művelődéstörténész szerint a hártya „tentája elsárgult..., hogy néhol csak a képzelet teremthet betűket a pusztá nyomokon.”¹⁶⁷

2006-ban az OSZK-ban láttam a bőrhártát. Egy-két szó kivételével az egész szöveg kiválóan olvasható. Lóskay e megjegyzése azt bizonyítja, hogy a hártát nem látta, nem is olvasta. Véleménye kialakításában a Jerney-féle másolatot vette alapul.

Fejérpataky László (1857-1923) historikus és oklevéltani író egyenesen Literáti hamisítványának tartotta az Imákat: „...gyanus az írás; ingadozó kézzel tesz tanúságot... „Gyanus az imák nyelve is... a kifejezései szokatlanok, erőltetettek, világosan látható, hogy a koholó erőnek erejével... keresett mennél szokatlanabb, régiesnek látszó kifejezéseket, hogy hitelesség mázát kenhesse reá.”¹⁶⁸

Leszámítva a betűformákat a Tihanyi Alapítólevélhez képest valóban jól érthető, a szöveg: A TiAl. a helyhatározókat ragos főnevek helyett főnevekkel és határozószavakkal fejezi ki: feherwaru rea, holmodi rea. Az Imákban ragos főnevek állnak: hazuctul, feuldun. A nyelvtana kiforrottan tűnik, annak ellenére, hogy több „ismeretlennek tűnő”, ma már nem érthető szó, szófordulat van benne.

Tóth Béla (1857-1907) a Magyar ritkaságok¹⁶⁹ c. könyvben koholmánynak minősítette. Literáti felrótta, nem tudni, hol született, nemesi származása sem deríthető ki. Bár a Nemzeti Múzeum számos régiségét megvásárolta, az András kori ima mégis az egyik hamisítványa.

Meghökkenítő megállapítás. Csak a nevében nemes Literáti ’Nemes’ Sámuel vándor régiségárú azért hamisított volna, mert nem volt nemes származású.

Pintér Jenő (1881-1940), irodalomtörténész Literáti szélhámosnak, félműveltnak, hamisítónak nevezi. „Ez erdélyi származású régiségárú több ízben beutazta Magyarországot s Ausztriát, ...gyűjtötte a történeti és természeti ritkaságokat, s a régiségeit a maga gyártmányaival is gyarapította... Jerney

¹⁶³ Sárkány Kálmán: Koholmány-e az I. András-korabeli magyar imádság? In: Magyar Történelmi Szemle/Revista Histórica Húngara, Buenos Aires, Argentina. 1971. II. évf., 2. szám, 269-283.

¹⁶⁴ Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története, Emich és Eisenfels könyvnyomdája, Pesten, 1852. 93, 132.

¹⁶⁵ Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története, Emich Könyvnyomdája, Pest 1862. I. k. 77.

¹⁶⁶ Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története, Atheneum, Pest, 1872. 25.

¹⁶⁷ Lóskay Bekény: A magyar nyelv, irodalom és műveltség története, Hartleben Konrad Adolf sajátja, Pest, 1863. 90.

¹⁶⁸ Fejérpataky László: Irodalmunk az Árpádok korában, Rudnyánszky A. Könyvnyomdája, Bp. 1878. 23.

¹⁶⁹ Tóth Béla: Magyar ritkaságok, = Curiosa Hungarica, Az Atheneum Irod. És Nyomdai R.T. Kiadása, Budapest, 1899. 5-10.

meg nem vette figyelembe, milyen tudatlan elírások s nyelvi furcsaságok éktelenkedtek a szövegben.”¹⁷⁰

A szövegben lehetnek ugyan elírások, de ezek inkább XI. századi kifejezések lehetnek. A korabeli írnokok lassan, alaposan dolgoztak, ezért írásközbeni hebehurgyaság kevésbé feltételezhető, mint manapság. A késői olvasó tévedhet, az írnok nem. Tudta, mit ír! Nem ildomos sem a XIX. századi, sem a mai nyelvi jelenségeket visszavetíteni a XI. századba.

Pintér Szabó Károly józan kritikájára hivatkozok: Az I. András korabeli Imákról mint „szövegkoholmányról lerántotta le a leplet”¹⁷¹.

Szabó Károly (1824-1890), történész A régi hún-székely írásról c. munkájában kritikának sem mondható néhány sort valóban írt az Imákról. „Én részemről, mióta ezen irományt Jerney munkája után megismertem, mindig koholmánynak tartottam...”¹⁷²

Tehát az eredeti bőrhártyát ő sem látta. A bevallása szerint Jerney tanulmányát és a rézmetszet másolatot vizsgálva alakult ki az eredetiséget kétségbevonó véleménye.

Toldy Ferenc elutasító és Szabó Károly jóhiszemű véleménye alapján az Imák hamisítvány volta mindmáig tartja magát: „Hiába kérte Szombathy Ignác a hártya hamis voltát megerősítő... okok, illetve bizonyítékainak megjelölésére, nem történt meg!”¹⁷³

Tompa (Techert) József (1905-1990) nyelvész 1967-ban¹⁷⁴ és 1972-ben¹⁷⁵ írt nyelvészeti munkájában a hártya régiségét nem vonta kétségbe, de a rajta levő szöveget igen. Kiragadott szavak, kifejezések alapján állapította meg, hogy a szövegben sok a nyelvi furcsaság; Literáti a kódexeket forgatta, a hamisításhoz szükséges anyagot ebből merítette.

Tehát, ha az anyag nincs meg a kódexekben, nyelvi furcsaság, ha megvan, a kódexek forgatására vall. Akár így, akár úgy, hamisítvány. Tompa által észrevételezett és a bőrhártya fénymásolatán levő szavak egybevetéséből kiderül, ő is a Jerney által készített réztábla-nyomatosszöveget vette alapul. Meg sem győződött arról, hogy egyezik-e az eredeti szöveggel.

Dr. Sárkány Kálmán, jogász a „Koholmány-e az I. András-korabeli magyar imádság” c. cikkében minden elérhető adatnak utánanézve indokolta az Imák valódiságát, s értékelte a megjelent véleményeket és kritikákat.¹⁷⁶

Dr. Novotny Elemér, jogász tárgyilagosan bizonyítja az Imák valódiságát, s cáfolja a kételkedést sugalló véleményeket. Dr. Pataki János tud. kutatóval, kódexszakértővel megvizsgáltatta a bőrhártyát és a szöveget. A valódiságáról „...nyilatkozatot adott. Olvasatommal kapcsolatban – amelyből egyes részeket... bemutattam – pedig közölte, hogy ahhoz sem hozzátenni, sem elvenni valója nincsen.”¹⁷⁷ Pataki János említett tanúsítványára nem sikerült rábukkannom.

¹⁷⁰ Pintér Jenő magyar irodalomtörténete, I. köt. A magyar irodalom a középkorban, Stephaneum nyomda és könyvk., Bp, 1930. 724.

¹⁷¹ L.m.f. 724.

¹⁷² Szabó Károly: A régi hún-székely írásról. Második közl. 123-124. In: Budapesti Szemle, Első közlemény, 1866. V. köt. 115-143. Második közl. 1866. VI. köt., 106-130.

¹⁷³ Novotny Elemér: Sumer=magyar, Duna Kvk., Svájc, 1977, 63.

¹⁷⁴ Tompa (Techert) József: Művészi archaizálás és nyelvelmélelhamisítás 1771-1873 közt, MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleménye (XXIV. köt., Akadémiai Kiadó, Bp. 1967.112.

¹⁷⁵ Tompa József: Művészi Archaisálás és a régi magyar nyelv, Akadémiai Kiadó, Bp. 1972. 53, 97, 289.

¹⁷⁶ Sárkány Kálmán: Koholmány-e az I. András-korabeli magyar imádság? In: Magyar Történelmi Szemle, Buenos Aires, Argentína, II. évf. 1971. 2. sz.

¹⁷⁷ Novotny Elemér i.m. 63.

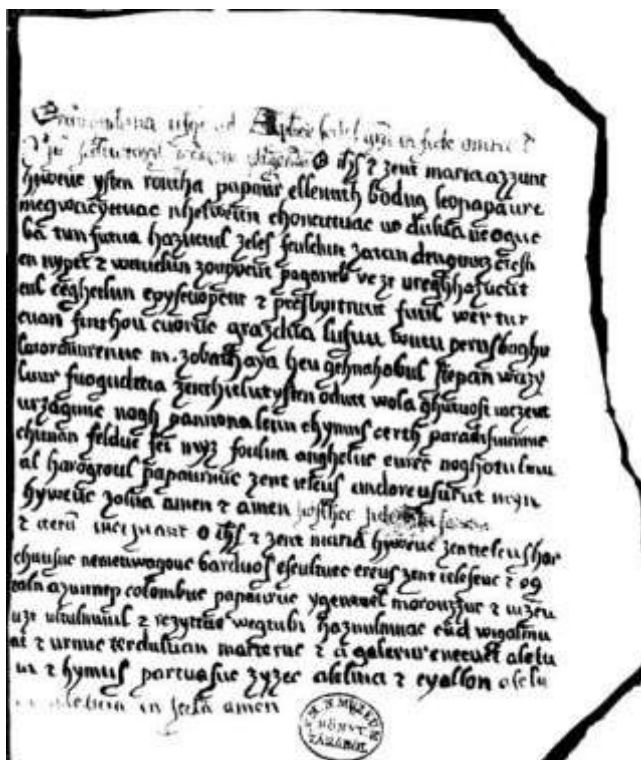
Zárszó

Az I. András király korabeli imák szövege, Vatára, a Magyarország XI. századi idegen hódítás, erőszakos keresztény hittérítés ellen kirobbant nemzeti felkelés vezetőjére, az ősi szokások és a régi vallás híveire mondott, imába foglalt súlyos átok. I. András, magyar király a királlyá választása előtt, a kereszténység iránti elkötelezettségét bizonyítandó írathatta a két imádságot, s átkoztatta meg benne Vatát: „garázda lófő Vata, pörös bogumil, törvénye urunknak ne szabadítsa meg a gyehennából!”¹⁷⁸

23 éve foglalkozom az I. András király korabeli imákkal. 2006-ban megjelent könyvemben¹⁷⁹ bemutattam az Imák keletkezésének történelmi hátterét, minden általam fellelt forrást, továbbá Jerney János „Magyar nyelvkinccsek az Árpádék korszakából” c. II. kiadványának figyelembevételével a szavainak, kifejezéseinek művelődéstörténeti előzményét.

Meggyőződésem, hogy az 1046-47-ben írt „I. András király korabeli imák” szövege nem hamisítvány, hanem az, az évszázadok viszontagságait kiállt, túlélte első magyar nyelvű szövegemlék, s megbecsült nemzeti „ereklyéink” közt lenne a helye.

1.sz. melléklet

Az I. András király korabeli 800 éves imádságok olvasható másolata.

2. sz. melléklet: Az I. András király korabeli imádságok szövegének mai magyar nyelvre való átírása. (A dőlt betűs - az eredeti bőrhártyán piros tintával írva - latin nyelvű szöveget Pap Gábor művészettörténész fordította.)

¹⁷⁸ Ld. az I. András korabeli imák szövegét a 63. oldalon! (MV)

¹⁷⁹ Marton Veronika: I. András király korabeli Imák – az első magyar nyelvemlék, Lektorálta: Pap Gábor művészettörténész, Matrona, Győr, 2006., 215 oldal, 8 melléklet.

*Mindennapi imádság, amíg csak az apostoli szék mindenek hitében tekintélyt nem nyer, és az Üdvözítő Krisztus vallását nem választják.¹⁸⁰ / Ó, Jézus[t] és Szent Mária asszonyt hívők! / Isten rontsa pápa úr elleneit! / Boldog Leo pápa urt megvakít[ot]ták nyelvén csonkít[ot]ták. / Úr dúla nég[y]ük be. / Tón futóvá házuktól széles földön sátán dögvész k[e]res[z]ty-én népet. / És vétlen zsup[án]okat pogány eb vesz. / Úregyháziakat öl kegyetlen[ül]. / Püspököket és prezbitereket főül ver. / Tor-kán folyt hó sebi vérük. / Garázda lófő Wata, pörös bogu[m] il! / Törvény[e] Úrnak ne szabadítsa meg [a] gyehennából! / István bazi-leus úr fogadta szent jelét. / Isten adutt vala gyűjtöst veszett országnak. / Nagy Pannon[i]a lőn csinos kert paradicsomunk. / Kunan földje foly mézfolyó[j]ja. / Angyalok örök nagy hatalmá-val harag[já]tól papa úrnak szent jeles András urat óvja! / Hívők szóla ámen és ámen! / Ezután következik hit tekintetében a legmértőbb ima, és újólag kezdik. / Ó, Jézus és szent Mária hívők! / Szent jeles harcok[at], németvágók[at] pártus ösöltők erős szent jeleseik[et] és oktalan a[s]szonynép[et], galambok[at] papa uruk igéivel marasszuk, / s veszen azt oltalmuul. / És részít[et]te végtelen[ül] használniuk [az] üdvigalm-at. / És [az] Úrnak térdelvén martírok és a Gellért úr énekével: allelu-ja / és hímes pártások, szűzek: alleluja. / És kiáltson: *alleluja alleluja!* / *In secla [secula seculorum], amen.* /*

Összefoglaló:

*Az Országos Széchenyi Könyvtár a hamisítványok között őrzi a „Halotti Beszéd-nél kb. 150 évvel régebbi, bőrhártyára írt magyar nyelvű szövegemléket az I. **András király korabeli Imák-at (1365. Fol. Hung. I.).***

1842-ben egy XIII. századi breviárium kötéstáblájáról 3 latin és 1 magyar nyelvű bőrhártya került elő. A magyar szöveg két részes, 3 latin nyelvű mondattal megtört 21 soros ima. 1046-ban, I. András király koronázása előtti évben íródott. A szöveg Vatára, a XI. századi keresztény térítés elleni nemzeti felkelés vezetőjére és a régi vallás híveire mondott, imába foglalt súlyos átok.

A fóliáns 1849-ig a Magyar Nemzeti Múzeum féltett nyelvemléke volt.

Az előadásomban bemutatom e kevésbé ismert nyelvemléket, és a valódiságáról évszázados irodalomtörténeti vitát. A vélemények egybevetéséből kiderül, hogy az eredetiséget ellenzők meg sem nézték az eredeti fóliánst, úgy alakították ki a véleményüket. A hamisítást ellenző tudósoknak bizonyíthatóan igazuk van: A fóliáns a XI. századból való nyelvemlék. Nem elsődleges fogalmazvány, hanem eredeti „másodlat” és a magyar nyelvű szövegemlékek közt lenne a helye.

¹⁸⁰ Pap Gábor szíves fordítása. (MV)